

A magyarországi kisebbségek oktatási rendszere 1945-2000

Az Oktatásról szóló 1985-ös törvény a kisebbségi oktatást is tárgyalta. Ebben rögzítették, hogy a nevelés és az oktatás nyelve a magyar és a Magyarországon beszélt *kisebbségi nyelvek*. Azt is kimondták, hogy továbbra is lehetővé kell tenni a kisebbségi nyelvek elsajátítását az oktatás összes szintjén. A 70. szakasz 3. bekezdése szerint a nemzetiségi gyerekeket fel kell venni azokba az iskolákba, amelyekben az anyanyelvét, illetve az anyanyelvén oktatják.

Az oktatási miniszter az *óvodák működéséről* szóló 12/1986-os rendelete kimondja, hogy nemzetiségi óvodában csak a kisebbségi nyelvet jól beszélő óvónőt lehet foglalkoztatni. A nemzetiségek által lakott településeken *tíz szülő kérésére* nemzetiségi csoportot, vagy óvodát kell létesíteni. *Öt szülő kérésére* az óvodának nemzetiségi nyelvű foglalkozásokat kell nyújtania.

Ugyanebben az évben jelent meg az oktatási miniszter 13/1986-os rendelete az *általános iskolák működéséről*. Eszerint a nemzetiségi nyelv, illetve a nemzetiségi nyelven oktatott tantárgyak tanítására csak nyelvi képesítéssel rendelkező pedagógust lehet alkalmazni. Ezen kívül ajánlatos a nemzetiségi iskolákban a nyelvoktatásra legalább két tanárt vagy tanárnőt munkába állítani. Az általános szabályozástól eltérően a nemzetiségi iskolákban *hat gyerekek is lehet önálló osztályt indítani*. Tanításkor célszerű az osztály csoportokra bontása (legalább hat fős csoportok). A szabályozások ugyan haladóak voltak, de mivel nagy részük csak ajánlás volt és pénzügyi támogatást nem tartalmazott, *alig vették figyelembe*. A törvényi előírásokat sem hajtották mindig végre, mert *pedagógushiány volt*. A főiskolákon és az egyetemeken a hallgatói helyeknek csak kis száma állt rendelkezésre, és az intézmények nem mondhattak fel a kinevezett pedagógusnak, függetlenül attól, hogy meg volt-e a megfelelő szakképesítése vagy sem.

1989-ben, a politikai változások idején az oktatási miniszter rendeletével a nemzetiségi iskolákban a kötelező *oroszlórák helyett* lehetett már a nemzetiségi nyelvet, illetve a nemzetiségi nyelven oktatott tantárgyakat tanítani. Ezzel a nemzetiségi oktatás széles palettája jött létre és nőtt a nemzetiségi nyelvet oktató tanárok hiánya. Az első szabad választások után sok kis falu saját önkormányzatot választott, és önállósodott. Kezdeti intézkedéseikben az óvoda és az iskola megújítására törekedtek. A kis falvak iskoláit a hetvenes években a tanácsok körzetesítésével a körzeti iskolához csatolták. A magyarországi nemzetiségek többnyi-

re ilyen kis falvakban éltek és élnek, így rohamosan nőtt a nemzetiségi intézmények száma.

Egy ország nemzeti és etnikai kisebbségei számára igen fontos, hogy elismerjék *anyanyelvhasználatát*. A Magyar Köztársaság Alkotmányának 68. szakasza a magyarországi kisebbségeket *államalkotó tényezőként* ismeri el, biztosítja védelmüket, anyanyelvük védelmét, illetve anyanyelvük megtanulását. Az Alkotmány ezen cikkelyéhez még két másik törvény kapcsolódik, amelyet az Országgyűlés 2/3-os többséggel fogadott el.

A Kisebbségi- és oktatási törvény a bolgár, cigány, görög, horvát, lengyel, német, örmény, román, rutén, szerb, szlovák, szlovén, és ukrán kisebbségi nyelveket sorolja fel.

Ki kell emelni, hogy egy kisebbséghez tartozó gyermek a különböző oktatási formák igénybevételével részt vehet az anyanyelven történő, illetve anyanyelvi oktatásban. Ez az oktatás a helyi lehetőségeknek és igényeknek megfelelően kisebbségi óvodában, iskolában, osztályban, vagy csoportban történhet. A törvény 43. szakaszának 4. bekezdése szerint akkor kell bevezetni az anyanyelvi oktatást, *ha ezt legalább nyolc – egy kisebbséghez tartozó – szülő kéri vényezze gyermekének*. Erre kötelezi a helyi önkormányzatokat az 1990. évi LXV. számú önkormányzati törvény is, amely a településeken élő nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak biztosítását az önkormányzatok *alapfeladataként* határozza meg. Erre az egyik garancia az a szabályozás, hogy az oktatási intézményekben biztosítani kell a kisebbség történelmének oktatását, valamint kulturális hagyományainak megismerését. Mindez az állam konkrét feladataihoz tartozik. Az anyanyelvi tanárok képzése, a vendégtanárok alkalmazásának támogatása éppúgy, mint a kisebbséghez tartozók képzése a kisebbség nyelvének megfelelő külföldi intézményekben. Mind ebben *az államnak kell a pénzügyi felelősséget vállalnia*.

A törvény különféle jogokat is biztosít, így például a döntéshozatalban való részvételi jogot, a tanácskozási jogot és az intézményalapítás és –fenntartás jogát, például képzési- és nevelési központokét vagy kulturális intézményekét.

A másik fontos törvény az 1993. évi LXXIX. számú oktatási törvény, amelyet 1996-ban és 1999-ben módosítottak. A módosításokban a kisebbségi törvény oktatáspolitikai bekezdéseit messzemenőig figyelembe vették. E törvény 5. paragrafusa az Alkotmánnyal összhangban lehetővé teszi, hogy az óvodai, iskolai vagy kollégiumi nevelés és oktatás magyarul, az anyanyelven vagy mindkét nyelven folyjon. A kisebbségi oktatás minőségét a pedagógusok képzési feltételei biztosítják (17. § 3. bekezdés). A kisebbségek oktatási intézményeiben kisebbségi nyelven való ok-

Kerner Anna miniszteri főtanácsos tanulmányának első részét előző (2000/5.) számunkban közzeltük. A magyarországi cigányság oktatási rendszeréről egy másik tanulmány készül, melyet szintén közreadunk.

tatásra vagy kisebbségi nyelvoktatásra csak olyan pedagógusokat lehet foglalkoztatni, akiknek a törvény által előírt főiskolai szakvégzettség mellett van kisebbségi óvónői, tanári vagy kisebbségi nyelvtanári képesítésük is. A kisebbségi óvoda nevelési programjában rögzíteni kell a nyelv és a kisebbségi kultúra ápolásának feladatait. A kisebbségi iskolák pedagógiai programjainak, a helyi tanterveknek tartalmazniuk kell a nyelvi, történelmi, kultúrtörténeti, kulturális és néprajzi tananyagot is (47. §). Az oktatási törvény biztosítja a helyi önkormányzat közreműködését a *kisoktatási miniszter tanácsadó szerveként* működik. Ennek tagjai az országos önkormányzatok küldöttei, akiket részvételi jog illet meg minden, az oktatást érintő kérdésben. A kisebbségi önkormányzatoknak részvételi joguk volt a Nemzeti Alaptanterv és az óvodák országos nevelési programjáról szóló kormányrendeletek kimunkálásában, ezáltal a kormány és a kisebbségek közötti együttműködés biztosított.

Az országos önkormányzatokkal szoros együttműködésben születtek meg 1997-ben a kisebbségi oktatás alapdokumentumai. Az oktatási miniszter 32/1997-es (XI.5.) rendelete A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek óvodai nevelésének irányelveiről két részből áll. Az első rész a nemzetiségi oktatás kitételeit és oktatási formáit tartalmazza, a második rész az egyes kisebbségek-

sebbségi oktatás tervezésében, szervezésében és ellenőrzésében. Bár az oktatási intézmény fenntartója elsősorban a helyi önkormányzat, a *kisebbségi önkormányzatot részvételi jog illeti meg* a döntéshozatalban a közvetkező területeken (102. §): az intézmény költségvetésében, az igazgató kinevezésében, az intézmény átalakításában, bezárásában, alapításában, névadásában, a nevelési és pedagógiai programban, a szakmai munka értékelésében, és a beiskolázásban. A törvény értelmében 1996-ban az Oktatási Minisztériumban létrehozták a *Kisebbségek Országos Bizottságát*, amely az re jellemző nyelvi és néprajzi alapkövetelményeket határozza meg oktatási formák szerint.

Mivel a magyarországi kisebbségek meglehetősen asszimilálódtak, anyanyelvüket családi körben is alig használják, az állam az intézményekkel próbálja meg elérni, hogy a kisebbségek *visszanyerjék* nyelvüket, kultúrájukat és identitásukat.

Az óvoda a kisebbségi kultúra megismerésére és elsajátítására szolgál. Feladata, hogy a gyerekeket felkészítse az iskolára. Az irányelvek szerint a szülők gyermekeiket *anyanyelvi* (a nevelés és a foglalkozások kisebbségi nyelven folynak) vagy *kétnyelvű* (a foglalkozásokat anyanyelven és magyarul tartó) óvodába írathatják be. Az utóbbi formában azt a nyelvet fejlesztik, amelyet a gyerekek kevésbé beszélnek.

Nemzetiségi óvodák

kisebbségek	1995/96		1997/98		1999/2000	
	gyerekek száma	pedagógusok száma	gyerekek száma	pedagógusok száma	gyerekek száma	pedagógusok száma
német	14589	642	14744	689	14171	693
román	647	34	617	36	547	36
horvát	1603	87	1585	97	1388	97
szlovák	3334	153	2989	150	3050	150
szerb	184	12	164	11	181	11
szlovén	79	5	88	5	112	6

Forrás: Oktatási Minisztérium

Az 1998-ban bevezetett Nemzeti Alaptanterv szerint: „A nemzeti és etnikai kisebbségek oktatása a magyar oktatási rendszer szerves részét képezi. Ebben az értelemben a kisebbségi oktatás a rendszerrel alapvetően azonos tartalmú, azonos értékeken nyugvó, és alapképzést, illetve esélyegyenlőséget kell garantálnia.”

A kisebbségi oktatás irányelvei alapján a következő klasszikus oktatási formákat különböztethetjük meg:

Anyanyelvű oktatás, a magyar nyelv és irodalom tantárgyon kívül az egész tanítás anyanyelven folyik. A statisztika szerint ezt az oktatási formát a magyarországi kisebbségek alig veszik igénybe.

A kéttannyelvű oktatás azt jelenti, hogy a heti óraszám, illetve a tananyag felét anyanyelven kell tanítani. A magyar nyelv és irodalomon kívül tantárgyak felét anyanyelven kell oktatni. Az utóbbi években ennek az oktatási formának az elterjedését lehet megfigyelni.

A legelterjedtebb a *kisebbségi nyelvoktatás* heti háromhat órában, a német kisebbségnél heti öt órában oktatják az anyanyelvet. A bővített nyelvoktatás esetén legalább három tantárgynak a heti óraszám egyharmadában kell az anyanyelven folynia.

Mindhárom oktatási formába beépítettek egy új tantárgyat, a *honismeretet*, amelynek anyagát integrálva, illetve önálló tantárgyként kell oktatni anyanyelven vagy magyarul. Hogy a kisebbségi iskolák teljesíthessék a követelményeket, tíz százalékkal emelték a kötelező heti óraszámot ezekben az intézményekben.

Pénzügyileg is segít az állam. A kisebbségi program alapján működő intézmények 1991 óta a programban részt vevő gyerekek után plusz pénzt kapnak a kisebbségi oktatás többletköltségeinek finanszírozására. Ezt a pénzt az oktatási törvény szerint *nem lehet más célra fordítani*.

Nemzetiségi iskolák

	1997/98				1999/2000			
	<i>gyerekek száma össz.</i>	<i>anya-nyelvű forma</i>	<i>két-nyelvű forma</i>	<i>nyelv-oktatási forma</i>	<i>gyerekek száma össz.</i>	<i>anya-nyelvű forma</i>	<i>két-nyelvű forma</i>	<i>nyelv-oktatási forma</i>
német	44338	787	5911	37640	46254	758	4911	40585
szlovák	4409	595	276	3538	4485	92	658	3674
horvát	2476	293	0	2183	2526	34	319	2207
román	1218	508	54	656	1198	427	188	583
szlovén	120	0	40	80	116	0	22	94
szerb	227	144	0	83	275	164	0	111
görög					83	0	0	83

Forrás: Oktatási Minisztérium

Középiskolák

<i>nemzetiség</i>	1997/98			1999/2000		
	<i>iskolatípus</i>	<i>iskolák száma</i>	<i>gyerekek száma</i>	<i>iskolatípus</i>	<i>iskolák száma</i>	<i>gyerekek száma</i>
horvát	gimnázium	2	214	gimnázium	2	219
	szakközépi.	0	0	szakközépi.	0	0
német	gimnázium	11	1447	gimnázium	11	1699
	szakközépi.	1	112	szakközépi.	3	279
román	gimnázium	1	104	gimnázium	3	257
	szakközépi.	0	0	szakközépi.	0	0
szerb	gimnázium	1	92	gimnázium	1	126
	szakközépi.	0	0	szakközépi.	0	0
szlovák	gimnázium	2	119	gimnázium	2	105
	szakközépi.	3	76	szakközépi.	1	13
szlovén	gimnázium	1	7	gimnázium	1	9
	szakközépi.	0	0	szakközépi.	0	0

Forrás: Oktatási Minisztérium

A diákok számának alakulása az oktatási egységekben

<i>a tanulók száma</i>	1997/98	1999/2000
óvodás gyerekek összesen	383.486	365.704
<i>ebből a nemzetiségi óvodákban</i>	20.440	19.449
általános iskolákban összesen	963.997	960.601
<i>ebből a nemzetiségi ált. isk.-ban</i>	53.021	54.937
gimnáziumokban összesen	368.645	386.579
<i>ebből a nemzetiségi gimnáziumokban</i>	2.096	2.707

Forrás: Oktatási Minisztérium

A diaszpórában élő, kiépített iskolahálózattal nem rendelkező magyarországi kisebbségek az anyanyelvet és a néprajzot az úgynevezett „*vasárnapi iskolákban*” tanulhatják. A költségeket az országos önkormányzatokon keresztül az Oktatási Minisztérium viseli.

1998-ban hitelesítették a *tanárképző intézmények* programjait. A képzési helyek önálló tanszékként vagy

szakcsoportként különböző egyetemeken, főiskolákon szétszórta található.

Középiskolai tanárképzés a következő egyetemeken zajlik:

Budapest, ELTE: bolgár, horvát, szerb, szlovák, szlovén, német és német nemzetiségi nyelvre,

